

6. ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

Олексюк О. І., д-р екон. наук, професор
кафедри економіки підприємств

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ І НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Становлення та розвиток національної економіки сьогодні просто неможливо уявити без адекватного освітньо-наукового забезпечення, як ключового фактора створення потенціалу розвитку за умов інформаційно-послугового типу світового господарства. Саме створення освітнього потенціалу адекватного сучасним ринковим тенденціям і соціально-економічним системам є базисом створення та ефективного використання інтелектуальної власності, що виступає основою формування вартості товарів і послуг. Крім цього, динамічний розвиток людської цивілізації актуалізував проблеми атомної енергетики, охорони навколишнього середовища, збереження людини та подолання нових видів хвороб тощо. Ключову роль у вирішенні вказаних проблем безумовно займає наукова діяльність, а особливо наукова діяльність вищих навчальних закладів, які не тільки створюють нові знання, але й безпосередньо впливають на процес їх практичного використання шляхом підготовки спеціалістів для різних галузей промисловості.

У світовій практиці традиційно виділяють три типи альтернативних концепцій розвитку вищих навчальних закладів:

— Освітня концепція побудови вищого навчального закладу базується на акцентуванні уваги на навчальному процесі, досягненні високого рівня формування професій навиків, співпраці з компаніями різних сфер бізнесу в частині стажувань студентів, працевлаштування тощо.

— Науково-дослідна концепція передбачає формування у структурі вищих навчальних закладів спеціальних організаційних підрозділів, акцентування уваги на удосконаленні навчального

процесу на основі науково-дослідної діяльності, побудови рекламно-іміджевої стратегії на досягненнях у науковій сфері.

— Інтеграційна концепція передбачає досягнення домовленостей про співпрацю і використання досягнень науково-дослідних вищих навчальних закладів, отримання ліцензій щодо використання навчальних програм, реалізація спільних програм підготовки тощо.

Основною метою нашого дослідження виступає спроба пояснити відмінності та особливості організації навчального процесу у вищих навчальних закладах різних видів, чи різних концепцій, а також виділити роль і значення наукової роботи для їх розвитку.

Незважаючи на те, що у назву роботи винесено саме навчальний процес як центральний елемент дослідження, слід відзначити, що саме наука виступає рушійною силою розвитку вищих навчальних закладів і основою майбутнього розвитку національних економік країн світу. Виходячи з мети роботи ми будемо розглядати науку:

- як спосіб отримання нових знань;
- як процес передачі знань та підготовки фахівців різного профілю;
- як сферу діяльності, сферу господарювання та окремий сегмент світової економіки.

Кожен з указаних аспектів розуміння науки у системі управління вищими навчальними закладами має свою специфіку і має визначне значення для організації навчального процесу. Виходячи з цього, слід наголосити, що вищі навчальні заклади є багатофункціональними освітньо-науковими організаційними структурами, в основі функціонування яких лежить бізнес-процес створення, отримання, доведення до комерційного використання, трансферт і впровадження нових знань, які здатні забезпечити успішну діяльність за поточних та перспективних умов діяльності фахівців відповідного профілю. Саме цей зв'язок науки та освітнього процесу формує базис сучасного соціально-економічного розвитку та науково-технічного прогресу в усіх країнах світу.

З метою аналізу корисності науки для суспільного розвитку, а також для чіткого виділення особливостей функціонування освітніх і науково-дослідних вищих навчальних закладів доцільно виділяти наступні різновиди ефектів:

- когнітивний ефект, який проявляється у повноті, достовірності та практичній цінності отриманих нових знань, а також

сформованих інформаційних моделей поведінки фахівців у процесі їх підготовки;

— промислово-матеріальний ефект, що позначається на удосконаленні сфери матеріального виробництва та сфери послуг, як наслідку покращання підготовки спеціалістів та більш якісного обґрунтування управлінських рішень;

— соціальний ефект, як наслідок поширення наукових розробок, нових знань у суспільстві, а отже формування більш успішних моделей соціалізації, координації спільної праці, професійного та інтелектуального розвитку індивідів;

— економічний ефект, який проявляється у зростанні добробуту нації, підвищенні рівня матеріального забезпечення майбутнього розвитку нації у глобальному середовищі, формуванні конкурентоспроможних ринків;

— освітній ефект, як передумова для подальшого розвитку та нагромадження інтелектуального капіталу нації, чисельності науково-педагогічних кадрів, рівня визнання національних дипломів.

Зазначимо, що різні концепції розвитку вищих навчальних закладів характеризуються різними видами ефектів, точніше різними критеріями їх максимізації. Наприклад, успішна діяльність та розвиток навчальних закладів освітнього типу базується на максимізації соціального, промислово-матеріального та економічного ефектів. Відповідно до цього і проводиться розподіл навчального навантаження в процесі підготовки фахівців, приймаються рішення щодо розподілу бюджетів навчальних закладів. З іншого боку, запорукою стабільності, успішності розвитку та функціонування науково-дослідних навчальних закладів виступають максимальні когнітивні, освітні, економічні та соціальні ефекти. Згідно таких пріоритетів і проводиться фінансування діяльності навчальних закладів цього типу, аналіз їх стану та діяльності також повинні бути скориговані відповідно до цієї специфіки.

З позицій управління вищими навчальними закладами особливе значення має проблема визначення фактичних витрат часу науково-педагогічних працівників на навчальну та наукову роботу, як основа для віднесення навчального закладу до тої чи іншої концепції розвитку. Калькуляція фактичних витрат часу науково-педагогічних працівників на певні види робіт є базисом для кількісної та якісної оцінки діяльності навчального закладу в цілому, його внеску у розвиток наукової сфери чи економіки країни в цілому.

Проведені нами дослідження розподілу навантаження науково-педагогічних працівників у навчальних закладах різних типів у США дозволяє засвідчити:

— у освітніх навчальних закладах близько 80 % оплачуваного часу роботи витрачається на навчальний процес та роботу зі студентами і тільки близько 20 % часу залишається на реалізацію наукових ідей викладачів та студентів;

— у науково-дослідних навчальних закладах до 60 % витрат часу науково-педагогічних працівників присвячується науковій роботі і приблизно 40 % відводиться на навчальну роботу.

Аналітична оцінка витрат часу науково-педагогічних працівників українських навчальних закладів більше схожа на пропорції освітніх установ, а подекуди і суттєво перевищує представлені вище пропорції. Традиційна оцінка трудомісткості підготовки наукової публікації в Україні становить приблизно 50 годин і не залежить від профілю статті, спеціалізації вищого навчального закладу, рівня проведених досліджень тощо. Такого роду нормативи традиційні для системи вищої освіти України, що відображають підходи до управління радянського історичного періоду. Це стосується й витрат часу на публікацію монографій, підручників, підготовку наукових доповідей тощо, незважаючи на очевидну різницю у їх трудомісткості в залежності від галузі науки.

Слід відзначити, що система науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах має певні особливості, у порівнянні з іншими структурними підрозділами. На відміну від навчальних підсистем науково-дослідні підрозділи вищих навчальних закладів організовується за принципом цільової орієнтації, а не за традиційною фаховою спеціалізацією. Додатково до цього науково-дослідні підрозділи формують систему різнорівневих взаємозв'язків, тобто включають у свою структуру елементи інших підструктур вищих навчальних закладів. Так, наприклад, кафедри, які здійснюють різноспрямовану навчальну підготовку спеціалістів, у межах виконання науково-дослідних проектів повинні створювати комбіновані робочі групи. Крім цього, науково-дослідні підрозділи чи окремі їх працівники долучаються до діяльності в межах різнорідних наукових спільнот, асоціацій, технопарків, бізнес-інкубаторів тощо.

Слід відзначити, що сьогодні в Україні сформована певна структура науково-дослідних робіт (рис. 1), яка свідчить про певну специфіку та особливості провадження наукової діяльності у вищих навчальних закладах.

Рис. 1. Структура наукових робіт виконана у вищих навчальних закладах України в 2006—2010 рр.

Зрозумілим є той факт, що структура наукової роботи у вищому навчальному закладі складається під впливом великої кількості чинників (профіль навчального закладу, кваліфікація науковців і досвід наукових досліджень, імідж навчального закладу, матеріально-технічна база тощо), але з позицій надання освітніх послуг особливого значення здобувають науково-дослідні розробки та надання наукових послуг вищими навчальними закладами. Саме в межах цих двох видів робіт можливе та доцільне залучення студентів різного рівня для підвищення якості їх фахової підготовки та здобуття додаткових навиків самостійного дослідження профільної проблематики.

Особливістю виконання наукових досліджень вищими навчальними закладами є зв'язок цих робіт за навчальною діяльністю, прив'язка до навчального процесу, узгодження з завданнями підготовки фахівців за певним напрямком підготовки, з політикою підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Способом запровадження результатів наукової діяльності в освітній процес вищих навчальних закладів виступають: впровадження результатів наукових досліджень у навчаль-

ний процес, вимірниками якого виступають: наукові та науково-методичні публікації, нові навчальні курси та нові навчальні програми, нові технології навчання та прикладні програми, сучасні інформаційні системи, курсові та дипломні проекти, виконані за результатами участі студентів у наукових дослідженнях тощо.

Підвищення інтенсивності наукових досліджень у вищій школі, посилення впливу на різні сфери діяльності вважається нами об'єктивно неминучим процесом, який безумовно передбачає оцінку результативності такого впливу. Традиційно з науковою діяльністю у вищих навчальних закладах пов'язують такі види робіт:

- проведення наукових досліджень;
- підготовку докторів і кандидатів наук;
- винахідницьку і патентно-ліцензійну роботу;
- видавничу діяльність;
- науково-дослідну роботу студентів.

Специфіка проведення наукових досліджень у вищому навчальному закладі проявляється не лише в тому, що для цього потрібні спеціально підготовлені кадри, спеціальне для тієї чи іншої галузі науки обладнання, особливі статті витрат, а й у тому, яким чином будуть використані кінцеві результати цих досліджень, який вони дадуть ефект. Тому ефективність наукової діяльності ВНЗ необхідно розглядати саме виходячи із головного завдання вищої школи — поєднання науки і освіти у процесі підготовки спеціалістів. Цим визначається особливість оцінки результативності науково-дослідної роботи вищого навчального закладу, яка за своїм змістом і соціально-економічною спрямованістю відрізняється від оцінки аналогічної наукової діяльності у інших секторах науки.

Результативність та успішність наукової діяльності вищих навчальних закладів необхідно аналізувати з позицій основного завдання вищої школи — поєднання науки і освіти у процесі підготовки фахівців для поточних та перспективних умов розвитку національної економіки.

Ключові основи оцінки результативності:

- форма результативності (патенти, винаходи, раціоналізаторські пропозиції, монографії, наукові статті і доповіді, підручники, навчальні посібники, курси лекцій, науково-методичні матеріали тощо);

- рівень визнання результаті (міжнародні і державні премії, отримання грантів, державні замовлення, отримання замовлення від підприємств і організацій, частота цитувань і посилань);

— наукова корисність результатів (корисність для держави, колективу, галузі, окремого індивіда).

Кількісні та якісні зрушення, що відбулися у науковій сфері в період руйнування діючих та переходу до нових ринкових відносин, певним чином вплинули на показники результативності діяльності наукових організацій:

— обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій;

— структура наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій за видами робіт і секторами науки;

— обсяг виконаних робіт у розрахунку на 1 грн витрат;

— рівень рентабельності наукових організацій;

— кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт;

— кількість друкованих наукових робіт.

*Гаращенко Н. М., канд. екон. наук, доцент
кафедри стратегії підприємств*

УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Сучасний університет функціонує у динамічному оточуючому середовищі, ситуації безперервного зростання обсягів інформації на фоні стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Провідну роль у переході до економіки нового типу (постіндустріальної, інформаційної, економіки знань, як її називають дослідники) відіграють університети, тому що саме на них покладається завдання підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних до вирішення завдань, які висуває сучасний етап розвитку суспільства.

Нові умови вимагають від членів суспільства опрацювання все більших масивів нової інформації, безперервного набуття нових знань, а тому стара модель освіти, яка заснована на підготовці особистості до майбутньої діяльності за рахунок накопичення якомога більшого обсягу готових, систематизованих знань та навичок і вмінь, які дозволятимуть йому справлятися з уже відомими ситуаціями, такими, що повторюються, є непридатною. Зміст